

Översättningsforskarna och samhället

Reflektioner över den påfallande frånvaron av översättningsvetenskapliga rön i det skandinaviska offentliga rummet

Cecilia Alvstad¹

Institutt for språk, litteratur og kultur

Høgskolen i Østfold

cecilia.alvstad@hiiof.no

Sammanfattning

Översättningsvetenskapliga resultat och resonemang är ytterst relevanta för en rad aktuella samhällsfrågor som migration, klimat och generativ AI. Trots detta intar översättningsvetenskaplig forskning inte någon framträdande plats i skandinavisk samhällsdebatt. Artikelns syfte är att utifrån olika infallsvinklar diskutera varför översättningsforskning och översättningsforskare inte är mer närvarande i samhällsdebatten. Det föreslås att översättningsvetenskapen i högre grad skulle kunna påverka och medverka i samhällsförändringar, och att forskare i så fall skulle behöva föra ut nya rön, kärnidéer från disciplinen, samt resultat från egna studier i fler och bredare sammanhang.

Nyckelord: översättning i samhället, praktikertillvänd översättningsvetenskap, migration, klimat, generativ AI, ekoöversättning

Abstract

Translation Studies is highly relevant for a series of current societal challenges and debates in areas such as migration, the environment and generative AI. Research carried out by translation scholars is nevertheless almost completely absent in the Scandinavian public sphere. The aim of the article is to discuss why translations studies and translation scholars are underrepresented in current debates. It is suggested that Translation Studies has the potential to contribute substantially to effectuating societal change, and that this would require scholars to communicate knowledge and insights from the discipline, as well as results from their own studies, in more and broader contexts.

Keywords: Translation in society, practitioner-oriented translation studies, migration, climate, generative AI, eco-translation

Inledning²

Har översättningsvetenskap något värde för samhället? Det finns åtminstone två sätt att närma sig denna inledande fråga. Svaret skulle kunna innebära en reflektion över

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5274-1618>

² Innevarande artikel "Översättningsforskarna och samhället. Reflektioner över den påfallande frånvaron av översättningsvetenskapliga rön i det skandinaviska offentliga rummet" vidareutvecklar och fördjupar en kortare

forskningens relevans för översättare och andra som arbetar med översättningar. Man kan i så fall tänka sig att översättningsforskning har, eller i alla fall borde ha, ett värde för den typ av problem som översättare brottas med när de översätter. Översättningsforskning är dessutom relevant för översättarutbildningar, översättningskvalitet, översättares effektivitet, uppdragsgivarnas förståelse av uppdraget, samt utveckling av programvara, lexikon och andra verktyg. Men svaret skulle också kunna gå i en annan riktning, greppa bredare om man så vill, rakt in i de stora samhällsfrågorna som klimatförändringar, krig, social och global ojämlikhet, trafficking, pandemiberedskap och kriskommunikation, samt utvecklingen inom generativ AI. Pågående processer inom dessa områden innebär omvälvande förändringar för samhället i stort. Översättning spelar viktiga roller i dem alla. I denna text kommer jag främst behandla frågan om översättningsforskningens eventuella värde för samhället ur detta senare perspektiv. Artikelns syfte är att diskutera om och hur översättningsvetenskapen tydligare skulle kunna påverka samhällsförändringar och bidra in i samhällsdebatten. För att uppnå detta kommer jag sätta ljuset på en serie samhällsrelevanta sammanhang i vilka skandinaviska skönlitterära översättare och författare det senaste decenniet deltagit i debatter. Dessutom kommer jag med hjälp av Michael Cronins (2017) bok *Eco-Translation: Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene* resonera om några samhällsfrågor i vilka skandinaviska översättningsvetare skulle kunna engagera sig offentligt. För att uppfylla artikelns syfte kommer jag dessutom avslutningsvis diskutera vikten av att synliggöra översättningsvetenskaplig forskning i olika sammanhang och vikten av att inte enbart skriva på engelska utan även på skandinaviska språk.

Översättning är allestädes närvarande

Samhällsfrågorna som nämns i inledningen är samtliga transnationella till sin karaktär. De korsar lands- och språkgränser och översättning spelar viktiga roller i dem alla. Översättning – i såväl skriftlig som i muntlig form – förekommer exempelvis när skandinaviska företag handlar med utsläppsrättigheter och köper upp mark i Afrika för att plantera skog. Likaså finns det vanligtvis med en tolk i rummet som förmedlar det som bägge parter säger när myndighetspersoner intervjuar asylsökande om skälen till varför de söker asyl. I krig såväl som i fredsförhandlingar och fredsbevarande insatser behövs översättare och tolkar för att soldater och lokalbefolkning ska kunna kommunicera med varandra och för att underrättelseinformation ska bli begriplig. Tolkning är ett måste i många polisförhör, exempelvis vittnesförhör mellan polis och traffickingoffer. Likaså översattes förhållningsregler och mycket rapportering om covid-pandemin och det gjordes inte enbart av människor som såg sig själva som yrkesutövande översättare, utan även av journalister och forskare från en rad olika medicinska, samhälls- och humanvetenskapliga discipliner och andra paraprofessionella översättare. Eftersom översättning är central i många kritiska samhällsprocesser kan man föreställa sig att översättningsvetare skulle kunna bidra med

populärvetenskaplig essä som publicerades i kulturtidskriften *Mellom* (2020:2) med titeln "Översättningsvetenskapens värde i samhället." I och med utvecklingen inom generativ AI har det sedan 2020 skett stora förändringar för översättares verksamhet. Dessa förändringar aktualiserar flera av resonemangen som fördes i den ursprungliga essän och har gjort dem ännu mer aktuella. Det är i linje med artikelns tematik att återanvända och fördjupa resonemang ur en tidigare text i ett nytt sammanhang (jfr resonemang om Cronin (2017) längre fram). Texten förkroppsligar därmed sitt budskap. Delar av den ursprungliga – inte vetenskapligt granskade – essän ingår oförändrade i innevarande vetenskapligt granskade artikel. Förutom längd skiljer sig de två texterna åt på ytterligare ett grundläggande vis. Medan essän hade översättare och översättningsintresserad allmänhet som målgrupp och var ett försök att visa några exempel på att, hur och varför idéer inom översättningsvetenskap är relevanta för såväl översättningsbranschen som för bredare samhällsdebatter och samhällsförändringar, har den här artikeln översättningsforskare som sin främsta tänkta målgrupp. Exempelen om generativ AI och de tre avslutande avsnitten är helt nya. Stort tack till *Mellom* som har gett sitt tillstånd att publicera delar ur den tidigare essän.

förståelse, kunskap och insikt vid pågående samhällsförändringar, samt vid regionala såväl som globala kriser. Naturligtvis inte genom att bryta sekretess eller ägna sig åt andra oetiska aktiviteter, men genom att exempelvis förklara och exemplifiera hur översättning och tolkning förändrar texter, och att inte alla nyanser kan komma med när man översätter och tolkar.

Den irländska översättningsvetaren Michael Cronin har under de senaste decennierna tydligt argumenterat för att översättningsforskare bör reflektera över den här typen av frågor. I en rad böcker och artiklar har Cronin framhållit att översättning förekommer inom digitalisering, globalisering, identitetsförhandlingar, migrationsprocesser, språklig mångfald, samt inom miljö- och klimatfrågor. Mot bakgrund av hur allestädes närvarande översättningsprocesser är i samhället, skulle man kunna föreställa sig en rad översättningsforskare i frontlinjen i den mediala debatten om viktiga samhällsförändringar och globala kriser. Men få skandinaviska översättningsvetare har skapat någon betydande medial uppmärksamhet i samhällsdebatten. Man kan fråga sig varför, särskilt som skönlitterära författare och översättare ofta engagerar sig i exempelvis klimatfrågor, flyktingfrågor och generativ AI. Nedan belägger jag det senare empiriskt med illustrativa exempel på hur skandinaviska skönlitterära författare och översättares deltagit i debatter om just klimatet, krig, migration och generativ AI.

Klimaaksjon §112 samlar författare, konstnärer, översättare och journalister. De arbetar enligt norska grundlagens §112 för att ”naturens ressurser skal disponeres ut fra en langsiktig og allsidig betraktning som ivaretar denne rett også for etterslekten” (Klimaaksjon, u.å., formuleringen Klimaaksjon citerar kommer i sin tur ur Kongeriket Norges Grunnlov 1814, §112). Detta är ett exempel på samhällsengagemang bland såväl författare som översättare. På aktionens webbplats finns litterära texter om klimatet. Många av texterna på webbplatsen är översatta, men det är värt att lägga märke till att det inte finns någon problematisering av hur översättning bidrar, eller, skulle kunna bidra, till förändring i positiv (eller negativ) riktning gällande klimatet.³

När det gäller krig och migration finns det också många exempel på författare och översättare som engagerar sig. Till exempel hade Lillehammerfestivalen flykt som tema 2016. Tidsmässigt var detta i nära anslutning till att stora flyktingströmmar kom till Europa via Medelhavet 2015. Nämnas kan också Kristina Quintano, översättare från maltesiska till norska, som under många år har engagerat sig i flyktingsituationen på Medelhavet (jfr Quintano, 2015). Ytterligare exempel på samhällsengagemang bland författare och översättare är när Norsk oversetterforening i samarbete med Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening och de andra stora norska författarorganisationerna den 19 augusti 2020 offentligt protesterade mot våldet i samband med valet i Belarus och den bristande yttrandefriheten som deras kollegor där är utsatta för (Norsk oversetterforening, 2025). Strax efter att Ryssland invaderade delar av Ukraina 2022 uppstod likaså stor aktivitet på det litterära fältet. Det tog sig exempelvis uttryck i en vilja att läsa, översätta och ge ut mer litteratur från ukrainska. NORLA, Norsk oversetterforening, tidskriften *Mellom* och Den ukrainske forening i Norge arrangerade ett seminarium om ukrainsk litteratur och samöversättning i april 2023 som ett sätt att bidra till att det skulle kunna bli fler översättare och översättningar mellan ukrainska och norska (NORLA, 2023)⁴

Även när det gäller generativ AI – och de stora förändringar som den innebär för översättningspraktik och samhället i stort – har skönlitterära översättare varit synliga i den offentliga debatten. Sju svenska översättare skrev sommaren 2024 i *Svenska Dagbladet* att

³ Det skulle vara intressant att utifrån översättningsvetenskapliga perspektiv undersöka varför de översättare som har bidragit till Klimaaksjon inte har intagit en mer synlig roll.

⁴ NORLA är förkortning för Norwegian Literature Abroad och arrangemanget ägde rum på Litteraturhuset i Oslo den 13 april 2023.

litterär översättning tvärtemot vad många tror inte alls bara handlar om språk: ”För att översätta en litterär text krävs inte bara språklig kompetens – vi använder hela vår mänsklighet i den invecklade processen: alla de intryck vi har samlat på oss i livet, alla förmågor och känslor, all inlevelseförmåga” (Berglund Barklem et al., 2024). Den norska skönlitterära översättaren Hilde Rød-Larsen (2024) resonerar på ett liknande sätt om varför kroppsliga aspekter av översättningsarbetet gör att verktyg som bygger på generativ AI inte fungerar. Hon visar med utgångspunkt i en översättning av en bok av Sally Rooney att AI inte skulle kunna hantera den kreativitet och de brott mot konventioner som finns i Rooneys text och framhåller därför att ”Sally Rooneys litterære uandektighet er motgift mot kunstig intelligens” (Rød-Larsen, 2024). Hilde Lyng, även hon norsk skönlitterär översättare, lyfter liknande perspektiv om AI i en intervju med Nora Steenberg (2024). Lyng säger ”Jeg synes det er dårlig gjort å redusere litteratur til rent språk, eller matematikk om du vil” (Lyng i Steenberg, 2024). Hon utvecklar resonemanget:

– Jeg er ganske pessimistisk på oversetternes vegne. Oversetting kalles gjerne det usynliges kunst, og få anerkjenner det håndverket det er. Mange ser på oversettelse kun som språkovertøring, men en litterær oversetter er også tolker av tekst, sier Lyng.

Hun påpeker at KI kan gi oversettelser som på overflaten kanskje ser bra ut – og at hun slik kan forstå at forlagene er fristet til å benytte seg av slike verktøy. Men i følge Lyng vil det per i dag faktisk skape mer arbeid.

– En språkvasker forutsetter at en oversetter har tenkt ut de valgene han eller hun har gjort, men du kan ikke spørre generatorer om deres tankegang. De baserer seg på regnestykker og ikke tanker. Da blir teksten vanskeligere å ettergå. (Stenberg, 2024)

Ytterligare ett färskt exempel är när ett tiotal svenska översättare våren 2025 skrev kommentarer och korrigeringar direkt på boksidorna av vad de visade vara en mycket bristfälligt översatt bok och anonymt lämnade den till förlaget (Sörhag & Öhman, 2025). Boken hade ’översatts’ med hjälp av generativ AI och mänsklig efterredigering. Bland översättarnas kommentarer på några av de fullklottrade boksidorna som finns på fotot som illustrerar artikeln ser man att vissa passager anses vara obegripliga, medan andra snarare är felöversatta eller oidiomatiska. Som exempel på det senare står det att romangestalterna är ”helt slut” när en semantisk korrekt översättning hade varit ”fulla” eller ”stupfulla.” Ett annat exempel de ger är ”hans fria hand glider” vilket på svenska snarare borde ha varit hans ”hans lediga hand glider.”

En annan svensk översättare, Anna Arvidsson (2024), har lyft liknande problem i ett AI-genererat utkast hon arbetade med. Hon skriver:

AI har inget grepp om helheten, kan inte bestämma sig för och hålla en ton, inte vara konsekvent i översättningen ens av samma ord. Norskans ”tante” blir ömsom tant, moster och faster. När språket känns för hopplöst ägnar jag mig åt att bara rätta sådana fel. Mekaniskt göra indrag och se till att det står moster överallt. För de trettioåriga mostrarna är verkligen inga tanter. (Arvidsson, 2024)

En av Arvidssons slutsatser är att hon ”städar åt AI för halva lönen” och att hennes 800 ord långa artikel där hon skriver om detta betalar sig lika bra som halva arbetet med att efterredigera en hel bok:

Jag har mer stolthet i kroppen än AI:n, och slits därför mellan att a) inte vilja jobba gratis, samt b) göra ett jobb jag kan stå för. Båda sidorna förlorar, och jag skäms för översättningen jag lämnat in. Det finns tusen saker till att göra: språket kan varieras mer, fler upprepningar städas bort, osvensk meningsuppbyggnad suddas ut. Jag är en dammsugare. Uppdraget är inte att översätta, utan att städa. Och arvudet är ett städarvode. Eller ett

hygienteknikerarvode, om någon skulle vilja putsa titeln på min position. Ytterligare kontext: summan jag får för den här texten motsvarar nästan halva arvodet för att städa en hel bok. (Arvidsson, 2024)

Även på europeisk nivå har skönlitterära översättare varit tydliga med problemen och riskerna med AI när det gäller litterär översättning. Ett tydligt exempel är det uttalande om AI som CEATL (samarbetsorgan mellan europeiska skönlitterära översättarföreningar) publicerade 2022. Uttalandet berör tre skilda områden: (1) juridiska rättigheter gällande upphovsrättskyddat material och ersättning; (2) en professionell hållning som innebär att maskiner inte *översätter*, utan enbart genererar textmaterial, samt att alla genrer och språk förtjänar mänskliga översättare; och (3) en humanistisk övertygelse som i dokumentets officiella översättning till norska lyder:

Ingen bok må glemmes: Vår humanistiske overbevisning

- *Litterær oversettelse er ikke transkribering.*

Litterære oversettere oversetter tekster som er forankret i en bestemt kulturell, sosial og historisk kontekst, for lesere som igjen er forankret i sine egne bestemte kontekster. Oversettelse forutsetter forståelse av disse kontekstene, i tillegg til evnen til å skrive kreativt. Ingen maskin kan gjøre dette uten betydelig menneskelige bidrag.

- *Kreativitet er det som gjør oss menneskelige.*

Det er menneskelig å tvile, og maskiner tviler ikke. KI-systemer tilbyr «funksjonelle» løsninger det ikke er mulig å spore eller stille spørsmål ved. Alle mennesker bør ha rett til å skape – og hvis det er jobben deres, få rimelig betalt – i tillegg til å la seg berike intellektuelt og emosjonelt av kreative verk.

- *Litterær oversettelse er litterært arbeid.*

Menneskelig oversettelse bør betraktes som nasjonal og internasjonal kulturarv, og fortjener beskyttelse som det. Utvinning og skraping av nettinhold til KI-opplæring utelukkende for økonomisk vinnings skyld, krenker ikke bare opphavsretten, men vår felles kulturarv. (CEATL, 2023, s. 2. Dokumentet citeras här på norska eftersom det inte finns någon officiell översättning till svenska på CEATLs webbplats).

CEATL lyfter här att översättning kräver djupa kunskaper i andra områden än språk, att översättning är kreativt, att kreativitet är det som gör människor till människor, och att översättning bör betraktas som kulturarv. Som helhet visar exemplen ovan att översättare i samhällsdebatten lyft fram många olika problem och risker med att använda generativ AI i skönlitterär översättning. Huvudpoängen här är inte att fördjupa sig i vart och ett av dem, utan att visa att många översättare de senaste åren deltagit i samhällsdebatten för att förklara vilka faror generativ AI faktiskt innebär. Samtidigt har jag inte hittat något liknande exempel i samhällsdebatten skrivet av översättningsforskare (jfr Vandaele, 2024 för en diskussion som vänder sig till forskare). Det föranleder följande frågor: Varför har inga översättningsvetare än så länge gjort tydliga avtryck med sina perspektiv på generativ AI och skönlitterär översättning i samhällsdebatten? Varför finns ingen Översättningsvetarnas aktion för klimatet? Var finns ingen Översättningsvetarnas flyktningaktion? Dessa retoriska frågor kan ha flera och komplexa svar. I det som följer kommer jag närma mig dem via en bakdörr, och öppna upp för vad översättningsvetenskapen faktiskt skulle kunna bidra med i bredare sammanhang.

Vad skulle översättningsvetenskapen kunna bidra med i samhällsdebatten?

I *Eco-Translation: Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene* skriver Cronin – som alltså under flera decennier lyft fram att översättning är centralt i frågor som berör språklig diversitet, identitet, digitalisering, migration och miljö – att såväl översättare som översättningsforskare behöver engagera sig i vår planets framtid (2017, s. 7). Cronin beskriver sin bok som ett ”försök att tänka igenom några av de antagande vi gör om översättning och hur de möjligtvis radikalt behöver tänkas om på en planet som, utifrån människans synvinkel, är på väg in i sin mest kritiska fas” (2017, s. 3, alla översättningar från engelska är mina). Han menar vidare att översättare och översättningsforskare behöver engagera sig i frågor som rör ”tryggad livsmedelsförsörjning, klimaträttvisa, minskad biologisk mångfald, vattenbrist, energisäkerhet, språkdöd, klimatmigration, resurskonflikter, globala monokulturer” (2017, s. 3). Med referenser till politisk ekologi och den franske litteraturvetaren Yves Citton föreslår Cronin att vi kan se på språk som en tillgång, och menar alltså att språk likt vatten, luft, klimatet och traditionell kunskap är en gemensam resurs (2017, s. 29). Cronin menar att även översättning, i alla fall potentiellt sett, går att betrakta som en tillgång och en energi som är mer mottaglig för återvinnandets cykliska logik än det linjära utnyttjandets dito. Linjärt utnyttjande kopplar Cronin i sin tur till ett icke ömsesidigt förhållande med jorden:

It is in this context that the chapter concludes by considering translation as a means, a form of energy that is potentially more amenable to the cyclical rationale of recycling than to the linear logic of extractivism, the logic based on a non-reciprocal, dominance-based relationship with the earth. (Cronin, 2017, s. 4)

Detta låter möjligen abstrakt men man skulle kunna förklara det väldigt enkelt: Om man lämnar en flaska till returåtervinning kan den bli en ny flaska. Den kommer kanske inte se exakt likadan ut som någon av de flaskorna som lämnades i återvinningskärlet, och den kommer kanske inte innehålla likadant vin eller likadan saft, men den kommer kunna fylla funktionen ’flaska’ eller kanske till och med ’syltburk.’ Om man däremot kör bil med bensin försvinner den i takt med bilens framfart. Bensin går inte att återvinna för att fylla ännu en bränsletank. Det som blir kvar är avgaser som bryter ner jordens tillgångar, och jorden har dessutom begränsad tillgång till olja. Den kommer att ta slut om vi fortsätter att använda den i samma takt som nu. När Cronin menar att översättning är att betrakta som något som går att återvinna, menar han alltså något i stil med att en översättning inte av nödvändighet förstör sin källtext. Originalen finns kvar när översättningen gjorts. Översättning är därmed snarare att likna vid glasåtervinning, eller vindkraft, än bensin eller olja. Detta resonemang innebär hur som helst inte att översättning också kan vara till skada. För att ta ett närliggande exempel går det åt otroliga mängder energi varje gång någon använder stora språkmodeller/generativ AI. Även tidigare översättningsteknologiska verktyg är relativt resurskrävande, men i sin kärna är alltså översättning något som vi kan betrakta som en gemensam tillgång, som luft, vatten, och så vidare, och som jag och många med mig menar att vi människor har ett särskilt ansvar att vårda.

I sitt utforskande av översättning som tillgång argumenterar Cronin för att värdet på denna tillgång måste ligga utanför det individuella. Detta synsätt bryter mot de ”värderegimer som i över tre hundra år varit dominerande inom västerländsk modernitet” (2017, s. 15,) och därmed även mot de ansatser som gjorts inom översättningsvetenskapen att uppgradera värdet hos översättare och översättning genom att synliggöra översättare som individer. Cronin nämner i detta sammanhang översättningsvetarna Lawrence Venuti, Daniel Simeoni och Jean Delisle, men resonemanget skulle i förlängningen även förstås kunna gälla projekt som *Svenskt översättarlexikon* och *Norsk Oversetterleksikon*. Om vi ska förstå översättnings egentliga värde, det värde översättning har som gemensam tillgång, behöver vi, enligt Cronin

flytta forskningens fokus från översättare som individer till det gemensamma. Cronin själv gör detta genom att utforska de tre ekologiska grundsatserna *plats*, *motståndskraft* och *samhörighet* (engelskans *place*, *resilience* och *relatedness*). Förenklat skulle dessa tre grundsatser bland annat ha att göra med vad platsen har för betydelse, vad som överlever/återuppstår i nya former och vilken roll samhörighet, samverkan och relationer har. Detta resonemang ligger till grund för att Cronin betraktar översättning som en typ av förnybar energi. Översättning bidrar till att utvidga ”de språkliga och kulturella resurser som finns tillgängliga i ett samhälle” (2017, s. 38). I de övriga kapitlen av boken utforskar Cronin sedan denna förståelse av översättning. Hans analyser går rakt in i stora aktuella samhällsfrågor såsom mattransporter, tillgång till mat vid kriser och katastrofer, människans relation till djur, teknologi och olika språkvärldar. Eftersom den här artikeln inte i första hand handlar om Cronin utan om översättningsvetenskapens värde för samhället mer generellt, kommer jag inte här redogöra närmare för de resonemangen. Det är likväl på sin plats att återge ett exempel med vilket Cronin uppmärksammar att översättning kan få negativa konsekvenser, även för klimatet. Han menar att översättare länge känt sig föranledda att gripa in i texter som varnar för miljökatastrofer. Som exempel ger han en passage ur en av Alexander von Humboldts franska skrifter i vilken denne varnar för avskogningens konsekvenser. När texten översattes till von Humboldts modersmål tyska kände sig den tyske översättaren nödgad att i en not påpeka att det resonemang som fördes av författaren om farorna med avskogning var tvivelaktigt (Cronin, 2017, s. 7).⁵ Von Humboldt-exemplet visar inte enbart att översättare sedan länge har haft makt att påverka klimatfrågan. Det visar dessutom att det finns översättare som har påverkat den i negativ riktning. Det är mot bakgrund av att von Humboldt – och andra som har uppmärksammat människans negativa påverkan på naturen – har fått stå ut med klimatskeptiska översättare, som Cronin menar att översättningsforskare har skyldighet att agera.

Cronins von Humboldt-exempel om översättares möjligheter att påverka texter är inte otypiskt för översättningsforskningen i stort. Resonemanget har i själva verket förankringspunkter i en lång tradition inom disciplinen. Med Cronins resonemang i bakhuvudet kommer jag i följande stycke ge en överblick över hur tidigare översättningsforskare föreställt sig översättning, samt reflektera över huruvida tidigare föreställningar om översättning är förenliga med Cronins conceptualisering av översättning som cyklisk återvinning och förnybar energi.

Översättning förändrar texter och översättning förändrar samhällen

Den grundläggande synen på översättning inom översättningsvetenskapen skulle som känt kunna sägas bygga på två grundantaganden som under de senaste sextio åren har påvisats och diskuterats i en rad studier. Det ena är att översättning förändrar texter (exempelvis språkligt, stilistiskt, ideologiskt). Det andra är att översättning förändrar samhällen. Denna syn på översättning blir exempelvis tydlig i boktiteln *Translation Changes Everything* (2013), en av Lawrence Venutis senare böcker. Men Venuti är inte den förste som uppmärksammar att översättning förändrar. Redan översättningsvetenskapens pionjärbeten präglades av synsättet att översättningar skiljer sig från sina källtexter. På 1950-talet identifierade Jean-Paul Vinay & Jean Darbelnet (1958) ett antal strategier översättare skulle kunna använda för att bemöta strukturella olikheter mellan språk. Visionen var inte att producera texter som var identiska utan att identifiera de strategier med vilka skillnader skulle kunna överbryggas på bästa möjliga sätt.

På 1960-talet argumenterade Eugene Nida (1964) för att bibelöversättarna han vände sig till inte skulle förhålla sig alltför slaviskt till stil och semantik (det vill säga det han

⁵ Cronin bygger i sin tur detta resonemang på von Humboldts biograf Andrea Wulf.

kallade *formell ekvivalens*) utan att de istället skulle skapa texter med potential att ge en liknande reaktion hos läsarna som källtexten hade på sina läsare (och myntade därmed begreppet *dynamisk ekvivalens*). För att uppnå dynamisk ekvivalens skulle exempelvis de delar av källtextens bildspråk som inte motsvarades av fenomenen i de tänkta mottagarnas kultur behöva bytas ut (på Grönland finns exempelvis inga kameler). Peter Newmark (1984) diskuterade liknande frågor. I valet gällande vilka nivåer av en text översättaren skulle välja att prioritera, det semantiska eller det kommunikativa, menade Newmark, till skillnad från Nida, att översättningar i de allra flesta fall bör formuleras så likt källtexten som möjligt, innehållsmässigt såväl som stilistiskt.

De tidiga teoretikerna skiljer sig mycket åt när de gäller hur de menar att översättare ska gå tillväga. En sak som ändå förenar dem är den självklarhet med vilken deras utgångspunkt är att översättningar skiljer sig från sina källtexter. Den grundläggande skiljelinjen mellan dessa teoretiker ligger inte i att översättningen skiljer sig från källtexten semantiskt, stilistiskt och/eller kommunikativt, utan i hur de menar att översättare ska hantera detta faktum. Det är inte självklart att placera in dessa översättningsforskare i Cronins syn på översättning som cyklisk återvinning, men genom att göra det kan man få syn på att de föreställer sig översättning som något som i grunden är av godo, och inte som något som förstör källtexten, författaren eller källkulturen. Därmed faller deras sätt att förstå översättning inom det cirkulära och inte inom det linjära utnyttjandets logik. Under 1980-talet och 1990-talet fick mer deskriptiva strömningar genomslag inom översättningsvetenskapen. Istället för att ge råd om hur översättare skulle översätta lyfte företrädarna för dessa inriktningar på ett systematiskt sätt fram att översättning inte nödvändigtvis innebär en strävan efter att uppnå ekvivalens. Efter den mycket omtalade och citerade vetenskapliga antologin *The Manipulation of Literature* (Hermans, 1985) brukade denna inriktning benämnas *manipulationsskolan*. Numera kallas den oftast *deskriptiva översättningsstudier*, särskilt när José Lamberts (Lambert & van Gorp, 1985) och Gideon Tourys (1995) arbeten avses, eller *den kulturella vändningen*, när verk av exempelvis Susan Bassnett (1980) och André Lefevere (1992) betonas. Forskare som kopplas till den kulturella vändningen har i en mängd studier visat att poetik såväl som ideologi förändras i litterära översättningar och att detta vanligtvis beror på andra orsaker än att översättarna har gjort fel eller missförstått texten. Istället visar den kulturella vändningen att skillnader mellan en översättning och dess källtext ofta beror på medveten maktutövning. Inom den kulturella vändningen ges därmed många belägg för att översättare genom historien varit beroende av institutionella och ekonomiska beskyddare med makt att bestämma vad och hur de skulle översätta. Dessutom visar forskare från denna tradition att översättningar ofta har påverkats av mer övergripande litterära och ideologiska strukturer som censurlagar. Företrädarna för den kulturella vändningen såg det inte som sin uppgift att tala om för översättare hur de skulle översätta, utan nöjde sig med att lyfta fram och belysa de mekanismer som påverkar översättningsars tillblivande och de manipulerade bilder som översättningar skapar av källtexten, författaren och källkulturen. Genom att översättare kom att bättre känna till de villkor och begränsningar som styrde deras verksamhet uttryckte exempelvis Lefevere en förhoppning om att översättare lättare skulle kunna stå starka inför eventuella påtryckningar.

Även i Skandinavien har flera avhandlingar visat hur översättning bidrar till att skapa eller förstärka fördomar och att översättningar därmed ger sina egna bilder av källtexten, författaren och källkulturen. Eva Refsdal (2016) har belyst hur latinamerikanska män i norska översättningar av latinamerikansk skönlitteratur har framställts som mer prototypiskt manliga än i källtexterna, samtidigt som kvinnliga karaktärer framställts som mer prototypiskt feminina. Ida Hove Solberg (2018) har visat att Simone de Beauvoirs filosofi radikalt stöptes om när *Le deuxième sexe* första gången översattes till norska, och Rosario Garnemark (2013) hur Francoregimens censur förändrade Ingmar Bergmans filmer i Spanien.

Cronin (2017) är alltså inte den ende som kopplar översättning till ideologiska strömningar och skeenden i det omgivande samhället. Det finns i själva verket en stark tradition inom översättningsvetenskapen att belysa översättningens roll inom politiska, sociala och kulturella förändringsprocesser som i varje fall går tillbaka till tidigt 1980-tal. I kölvattnet av den kulturella vändningen uppstod det på 1990-talet flera inriktningar som kombinerade en sofistikerad teoretisk förståelse av förhållandet mellan översättning och makt. Flera av dessa har explicita handlingsprogram med tekniker som översättare kan använda för att undergräva exempelvis (neo)koloniala strukturer och rådande könsmaktsordning. Inom dessa strömningar visade forskare som Eric Cheyfitz (1991), Luise von Flotow (1997), Tejaswini Niranjana (1992) och Sherry Simon (1996) att översättning inte bara kan tjäna maktens syfte (kolonialmaktens, patriarkatets, osv.), utan att översättning även kan användas för att bekämpa makten och rådande politiska och ideologiska strukturer. Eftersom dessa forskare explicit argumenterar för och emot vissa ideologier och för och emot viss typ av maktutövning, blir det aktivistiska inslaget betydligt starkare och mer samhällstillvänt hos dessa forskare än det var hos manipulationsteoretikerna, vars starkaste aktivistiska inslag var att argumentera för översättnings plats i litteraturhistorien.

De feministiska och postkoloniala strömningarna placerar alltså översättare i centrum för de stora samhällsfrågorna. Samtidigt använder forskare inom dessa strömningar översättning som verktyg i kampen för att uppnå specifika politiska och ideologiska mål, till exempel genom att medvetet ändra i de texter som de själva översätter. På så sätt kan de till exempel neutralisera eller överdriva sexistiska strukturer, eller kommentera texten och översättningen i fotnoter, i syfte att frilägga diskursen och därmed avslöja den. Detta skulle vid en första anblick kunna uppfattas som ett linjärt utvinnande av texterna eftersom en text används för att uppnå ett specifikt syfte, men eftersom källtexten inte förstörs i processen är även detta ett exempel på cyklisk återvinning och förnybar energi (jfr Cronin, 2017). Eftersom ställningstagandet ofta görs på ett synligt sätt i eller i anslutning till själva texten uppstår en dialogisk textyta som uppenbarar olika möjliga uttolkningar av texten och olika sätt att se på världen.

Ett annat sätt att översätta feministiskt är att nyöversätta äldre texter som tidigare översättare satt en misogyn eller sexistisk prägel på. Emily Wilson (2018) visade på vikten av detta när hon 2017 som första kvinna översatte Homeros *Odysséen* till engelska. Christine Amadou följde (2018) upp Wilsons analys och visade på liknande exempel i norska översättningar av Homeros. Kristin Fridtun (2018) har i sin tur i tidningsartikel ”Stundom er det lett å sjå at *Håvamål* er omsett av menn” gjort liknande observationer om den isländska sagalitteraturen i norsk översättning. Amadous och Fridtuns artiklar drog därmed allmänhetens uppmärksamhet till det faktum att översättning inte heller i Skandinavien är en oskyldig aktivitet, utan att översättning förändrar texter och att dessa förändrade texter kan ge oss felaktiga bilder av hur exempelvis kvinnor framställdes i det antika Grekland och i den fornnordiska litteraturen. Detta synsätt bryter mot den vanliga föreställningen om översättare som brobyggare. Lika gärna som att bygga broar kan översättning bygga murar.⁶ Men det faktum att källtexten finns kvar, och att den läses, tolkas och översätts på nytt, i dialog med eller som protest mot tidigare översättningar blir ett belegg för översättningens inbyggda potential att vara cykliskt återvinnande. Inte ens i en av de mer extrema metaforer som använts för översättning, översättning som kannibalism, från Oswald de Andrades (1928) *Manifesto Antropófago*, upphör faktiskt källan att existera. Genom att äta den främmande kulturen tillägnar man sig dess kraft, och källtexten lever på så vis cykliskt vidare i ny form i översättningen, samtidigt som den också fortsätter att leva på källspråket.

⁶ Jfr Mona Baker (2006) för ett mer utförligt resonemang om hur översättning kan användas i konflikter, Naoki Sakai (2009) för hur översättning skapar skillnad och Nour Abu Assab (2017) om hur översättning varit del av kolonial maktutövning.

Inom den kulturella vändningen, liksom inom postkolonial och feministisk översättningsforskning, ses översättning alltså som en handling som har makt att påverka samhället. Den kulturella vändningen nöjer sig i princip med att beskriva och analysera hur samhället på olika sätt har påverkat översättnings utformning och i viss utsträckning även översättares villkor, medan de postkoloniala och feministiska strömningarna både visar att översättning genom historien har tjänat kolonialmaktens och patriarkatets syften och även låter översättning bli ett medel för att uppnå samhällsförändring i en, från respektive synsätt, mer önskvärd riktning. I och med manipulationsteoretikerna kommer maktanalys in i översättningsforskningen. Översättning behöver alltså inte bara vara av godo, utan översättning kan också tjäna mer eller mindre onda syften. Om vi kopplar det till Cronins diskussion om *cirkulär återvinning* och *linjärt utnyttjande* blir ändå även denna syn på översättning cyklisk och inte linjär eftersom översättning vanligtvis inte innebär att källtexten förgörs. Enligt Cronin (2017, s. 37–38) ligger alltså det cykliska i processen snarare än i resultatet eller effekten av en viss översättning.

Delar omvärlden översättningsforskares syn på översättning?

Det finns en paradox när det gäller forskning om översättning och dess relation till det omgivande samhället. Å ena sidan är det en disciplin som uppstått i nära relation till praxis. De ovannämnda pionjärerna på fältet som Newmark, Nida samt Vinay och Darbelnet vänder sig i sina arbeten till praktiserande översättare, snarare än till andra forskare. Å andra sidan ser det ut att finnas ett glapp mellan hur översättningsforskare förstår översättning och det synsätt på översättning som finns hos översättare och i det omgivande samhället rent generellt. Även om de flesta översättningsforskare är överens om att översättningar skiljer sig från sina original, är det inte en syn som dominerar i det bredare litteratur- och samhällssamtalet. Detta blir ofta tydligt även när litteraturvetare skriver om översatta texter utan att beakta de förändringar som kan ha skett i översättningsprocessen (detta diskuteras och exemplifieras i Alvstad, 2019, 2014 och 2009; Skogmo, 2020; Solberg, 2019). Paradoxen kan ha en koppling till att läsare av skönlitterära översättningar, tolkanvändare, osv., inte vill bli lurade (jfr Solberg, 2020). Det ser med andra ord ut att finnas ett inbyggt problem i att kommunicera översättningsvetenskapens grundläggande antagande att översättning förändrar texter. Detta kan mycket väl vara en viktig del av förklaringen till att mycket av den kunskap om översättning som finns inom disciplinen inte har lyckats att nå ut bredare. *Sanningen* om vad översättning egentligen är, eller kan vara, riskerar att gå emot skrivna och oskrivna kontrakt om vad översättning bör vara, och om vad översättare förväntas göra. Om kunskapen om att *översättning förändrar* sprids alltför brett kan det synas oförenligt med den *tillit till översättare* som läsare behöver för att kunna läsa texten. Pakten om att det är samma text (jfr Alvstad, 2014) skulle riskera att permanent brytas om läsare på allvar förstod vad översättning är och gör. Det skulle i sin tur kunna undergräva alla översättningsaktiviteter såsom vi känner dem, men det skulle också kunna öppna för nya sätt att praktisera översättning och ny reflektion över översättningens möjligheter och begränsningar.

Hur kan översättningsvetenskap göras mer samhällsrelevant?

Ovanstående diskussion visar tydligt att översättningsforskning i allra högsta grad har något att tillföra den pågående reflektion som äger rum runt aktuella samhällsfrågor. Samtidigt ser det ut som att den kunskap översättningsforskare besitter, i stort sett saknas i samhällsdebatten om globala problem och förändringsprocesser. Om översättningsforskning ska kunna göra sig mer relevant i samhällsdebatten, ter det sig nödvändigt att tre grundläggande antaganden inom disciplinen når ut brett:

- att översättning förändrar texter,
- att översättning förändrar samhällen, och,
- att översättning kan användas för att uppnå specifika syften, positiva såväl som negativa.

Mot bakgrund av att översättningsvetenskapen inte har uppnått något brett genomslag för dessa tre grundantaganden, bör forskare fråga sig varför man inte lyckats förmedla det som för många översättningsvetare är självklarheter. Om vi förutsätter att översättningsvetare har försökt sprida sina grundantaganden utanför disciplinen, kan en del av förklaringen, såsom föreslagits ovan, ligga i att *sanningen* om översättning potentiellt sett är paktbrytande (Alvstad, 2014; Dahl, 2024). Likväl skulle man samtidigt kunna tänka sig att antagandena inte har fått genomslag för att de delvis är feltänkta, eller att de i vart fall behöver nyanseras till förmån för andra sätt att förstå översättning. *Översättning är förändring*-antagandena skulle med andra ord kunna vara en tankemodell som behöver tänkas om. Det är alltså av avgörande betydelse att reflektera över huruvida den visar hela sanningen om översättning, samt våga utforska om den eventuellt också döljer viktiga aspekter av vad översättning är och gör. En aspekt som saknas i *översättning är förändring*-tankemodellen är ett integrerat resonemang om etik. Till skillnad från mycket tidigare forskning om översättning (särskilt den inom den dominerande inriktningen som efter Toury (1995/2012) brukar kallas deskriptiva översättningsstudier) tar Cronins arbete ställning etiskt: Cyklisk återvinning är bra, linjärt utvinnande är dåligt. Följer man Cronins tankelinje ett steg längre blir det dessutom tydligt att ansvaret att reflektera och agera etiskt inte kan sluta med de instanser man traditionellt beaktat inom översättningsvetenskapen som källtext, författare, kollegor, läsare, osv., utan att ansvaret gäller hela vår planet och dess ekologiska överlevnad (Cronin, 2017, s. 5).

Det finns fler ansatser att integrera etik på ett mer systematiskt sätt i översättningsvetenskaplig teori och metod. Internationellt välrenommerade forskare som Kathryn Batchelor (2018), Andrew Chesterman (2019, 2001), Sharon Deane-Cox (2017), Annjo Klungervik Greenall (2018), Kaisa Koskinen (2020, 2000), Anthony Pym (2012), Kate Sturge (2007) och Kelly Washbourne (2018) utmärker sig på detta område (jfr Alvstad, 2021 om litterär översättningsetik och Greenall et al., 2019). Men trots att flera högprofilerade översättningsvetare reflekterat över etik och översättning, vore det en överdrift att hävda att etik utgör en central grundpelare inom dagens översättningsvetenskap. Att låta etik inta en mer central plats skulle ha flera fördelar. Översättningsvetenskaplig forskning som erkänner översättningens möjligheter att verka negativt, samtidigt som den betonar att översättare har ansvar för vad och hur de översätter, skulle kunna ge en bättre förståelse av aspekter av mänskligt beteende och mänskligt samspel som är relevanta för en bredare och djupare förståelse av världen. Därmed har den potential att bidra på andra områden. Översättning skulle till exempel kunna fungera som modell för människans interaktion med planeten men det förutsätter att etiska koncept som värden, värderingar och översättares ansvar för vad och hur de översätter får utgöra översättningsvetenskapens nav. Det skulle kräva en översättningsvetenskap som utgår från idéer som uppmärksamhet, empati och konsekvensanalys, snarare än att addera den typen av resonemang till äldre teoretiska ramverk som inte införlivar sådana perspektiv (exempelvis deskriptiva översättningsstudier).

Cronins (2017) syn på översättning utgår just från uppmärksamhet och är, som framkommit, komplex. Även om resonemanget om cyklisk återvinning vid första anblicken kan synas ge uttryck för en enbart positiv modell, visar Cronins exempel om von Humboldts översättare till tyska, i likhet med företrädarna för den kulturella vändningen, samt feministiska och postkoloniala översättningsstudier, att översättare även kan undergräva det som står i källtexten. Kanske kan man tänka sig att översättning är en bra modell för att förstå

världen just eftersom översättning inte självklart bara gör gott. Precis som människans sätt att interagera med djur och natur är översättning inte till sin karaktär enbart bra eller enbart dålig. Möjligtvis är det just därför som det kan vara fruktbart att resonera om översättning i den bredare samhällsdebatten.

Genom att gräva djupare i frågor som har med översättares ansvar, värden, värderingar, vikten av uppmärksamhet och empati och genom att vi diskuterar eventuella konsekvenser ett specifikt översättningsagerande potentiellt sett kan ha eller har haft, kan översättningsvetenskapen lägga sig nära den typ av problem som översättare brottas med i sin vardag. Det i sig kan ses som en positiv utveckling i en disciplin som har en nära koppling till praxis, men av just praktikerna paradoxalt nog inte alltid uppfattats som särskilt praktikertillvänd (jfr Chesterman & Wagner, 2002; Dam & Zethsen, 2024; Katan, 2009; Koskinen, 2010).

I början av denna text skilde jag på två sätt att betrakta översättningsvetenskapens samhällsrelevans. Jag framförde att översättningsvetenskapliga diskussioner och debatter kan vara av värde för den typ av problem som översättare brottas med när de översätter, för översättarutbildningar, översättningskvalitet, översättares effektivitet, uppdragsgivarnas förståelse av uppdraget, samt utveckling av programvara, lexikon och andra verktyg. Men svaret skulle också kunna gå i en annan riktning, greppa bredare om man så vill, rakt in i de stora samhällsfrågorna som klimatförändringar, krig, social och global ojämlikhet, trafficking, pandemiberedskap och kriskommunikation, samt problem med utvecklingen inom generativ AI. Mot bakgrund av de resonemang som sedan förts är det tydligt att dessa två perspektiv inte är så lätta att skilja åt som jag gav intryck av inledningsvis. Frågor om de förändringar översättare gör i en text, samt reflektion över hur och varför sådana förändringar görs, samt hur de påverkar samhället, är samhällsrelevanta, inte bara för utveckling av översättares kompetens utan även för den bredare samhällsdebatten. För att den kunskapen ska kunna nå ut skulle fler behöva reflektera mer och bredare över översättningens, översättares och översättningsvetenskapens reella och potentiella samhällsrelevans och föra etiska resonemang som kopplas till frågor om översättningars roll i globala utmaningar som trafficking, genus, jämställdhet, klimatförändringar, generativ AI, krig samt social och global ojämlikhet. De av oss som forskar om översättning skulle dessutom behöva vara villiga att låta aktuella globala skeenden och samhällsdebatter påverka våra grundläggande antagande om översättning.

AI-genererade texter som ett illustrativt exempel

Med utgångspunkt i ovanstående resonemang om hur översättningsvetare skulle kunna påverka samhällsutvecklingen positivt genom att lyfta fram ämnets samhällsrelevans och konkret bidra in i debatter kommer jag här utveckla ovanstående exempel om AI-genererade översättningar. Valet av just AI-genererade texter som exempel motiveras av att det just nu är ett mycket aktuellt ämne i samhällsdebatten och att översättningsvetare vet mycket om språk och troligtvis därmed är bättre rustade än flertalet att förstå vad man kan använda språkmodeller till och vad man inte kan använda dem till. Språk och översättningsforskare har dessutom bidragit till att ta fram och/eller implementera tekniken vilket gör att översättningsvetare verkligen borde ha relevant kunskap och intressanta perspektiv att bidra med i samhällsdebatten kring generativ AI och översättning. En möjlig infallsvinkel i en sådan debatt skulle kunna vara att föra fram det som jag högre upp kallat *översättning är förändrings-tankemodellen* in i debatten om generativ AI. Vad händer med den när det inte finns något aktivt subjekt som står bakom skillnaderna? Vad händer med den modellen när det inte finns ett subjekt som tar ansvar för processen? En annan möjlig infallsvinkel skulle vara att diskutera generativ AI med hjälp av Cronins (2017) resonemang. Som nämnt högre upp kan vi med hjälp av Cronin betrakta språk och översättning som en tillgång, som likt

klimatet, vatten, luft och traditionell kunskap är en gemensam resurs, en energi mottaglig för återvinnandets cykliska logik. Men, hur förhåller det sig med AI-genererade översättningar och andra AI-genererade texter? Är de linjärt utnyttjande eller cyklisk återvinning?

De stora språkmodeller som under de senaste decennierna utvecklats för att överföra text från ett språk till ett annat, och för att generera nya texter, bygger i stor utsträckning på texter skrivna av mänskliga författare och översättare. Det kan därför ligga nära till hands att uppfatta dem som just en slags återvinning. De bygger på tidigare texter och förstör egentligen inte vid en första anblick de texter som de bygger på. Liksom mänskligt utförd översättning kan det därmed tyckas vara en cirkulär typ av återvinning, en förnybar energi. Men det finns flera starka skäl att *inte* betrakta dem som cirkulärt återvinnande, utan som exploaterande. Översättare och författare har lyft problemen med att ingen egentligen verkar vilja dela med sig av vilka texter de stora språkmodellerna bygger på och huruvida det i dem ingår material som skyddas av copyright där upphovspersonerna till texterna alltså borde ha fått betalt. CEATLs uttalande om AI som citerats tidigare är ett exempel på en sådan uppfattning ("Utvinning og skraping av nettinnhold til KI-opplæring utelukkende for økonomisk vinnings skyld, krenker ikke bare opphavsretten, men vår felles kulturarv" CEATLs ([2023] 2024, s. 2)). Att som upphovsperson veta huruvida man har rätt till ersättning eller inte är dessutom i dagsläget vanligtvis omöjligt. Till skillnad från de språkkorpusar som exempelvis språkvetare använder i sin forskning går det ju inte att få tillgång till ursprungstexterna som det generativa AI-materialet genereras utifrån. Därmed finns det fog för att de bör betraktas som linjärt utnyttjande.

En annan anledning att betrakta dem som utnyttjande, är att själva principerna för vårt mänskliga språk, litteratur och kultur undergrävs av att maskingenererat *simulerat* mänskligt språk och *simulerade* mänskliga texter i allt högre grad ersätter *äkta* mänskligt språk, *äkta* mänskliga texter. Texterna kan se bra ut på ytan, men som påpekats även av språkvetare (se bl.a. Ramchand, 2024, s. 7) förstår inte stora språkmodeller referentialitet, modellerna har inget kroppsligt situerat tänkande, och de känner inte en vilja att kommunicera. Allt kan se korrekt ut rent grammatiskt men ändå inte fungera som text.

Översättning sker överallt. Vad händer då när vi i allt högre grad omger oss med olika typer av maskingenererade översättningar? Hur ska nya generationer (av människor, inte maskiner) kunna lära sig använda språket, läsa litterära och andra texter, skriva och översätta mellan språk? Vad händer om de som nu är barn och unga såväl i sin inlärningsfas som senare i livet översvämmas av språk och texter som på ytan ser ut att vara språk och texter framställda av människor, men som inte följer djupare grammatiska och andra principer (till exempel funktionella, kontextuella, diskursiva, kommunikativa principer bortom syntaxen) som utvecklats av och med oss människor i (hundra)tusentals år? Det är mot den bakgrunden som CEATLs varning om att ett kulturarv är i fara ska förstås (jfr avsnitt två).

Som nämnts tidigare i texten protesterar skönlitterära översättare både som individer och genom föreningar såsom Norsk oversetterforening och de europeiska översättarföreningarnas sammanslutning CEATL mot användningen av generativ AI inom skönlitterär översättning. Många tror nog att dessa protester mest handlar om att översättarnas levebröd är i farozonen, men de faror översättare pekar på är alltså framförallt av en helt annan och mycket allvarligare natur. Det handlar om att den kunskap om språk, text och litteratur som de har tillägnat sig, förvaltar och bidrar till, löper hög risk att dö ut med dem. Den kunskapen riskerar i själva verket att gå förlorad långt tidigare, eftersom de stora mängder av maskingenerade simulerade mänskliga texter vi människor möter, riskerar att få oss alla att tappa viktiga läs- och skrivfärdigheter. Efter det att miniräknare blivit vanliga har människor blivit sämre på huvudräkning. Likaså har personer som ofta använder kartor med GPS fått sämre orienteringsförmåga, vilket kognitionsvetaren Peter Gärdenfors nyligen lyfte fram i en intervju (Epstein, 2025). Problemet med generativ AI som bygger på stora

språkmodeller som simulerar mänskligt språk och texter, kan vid en första anblick se ut att medföra liknande konsekvenser som miniräknaren och GPS:en. Det är därför viktigt att lyfta fram skillnaderna. Om en människa multiplicerar talet sex med talet sex, blir resultatet 36, oavsett om en miniräknare används eller inte. Det samma sker inte med generativ AI som baseras på stora språkmodeller. I det senare fallet får man en produkt som är baserad på statistiska sannolikheter och resultatet kommer därför vara *i grunden annorlunda* än det som en specifik kroppsligt situerad människa tänkt fram i en viss kontext, med hjälp av sin penna eller sitt tangentbord. Forskare har därmed kallat stora språkmodeller för ”stokastiska papegojor” (Bender et al., 2021, min översättning), ”bullshitmaskiner” och ”autocomplete in overdrive” (Bergstrom & West, 2020). Mänskligt tänkande är mycket mer mångfacetterat än en uträkning av statistisk sannolikhet.

Att förmänskligande språk används om maskiner (att de exempelvis påstås läsa och översätta) bidrar till problemet. Maskiner varken läser eller översätter. Deras output är baserad på vad mänskliga författare och översättare skrivit. När översättare i Skandinavien och resten av världen säger att detta är en farlig utveckling finns det all anledning att ta deras kunskap på allvar, att lära oss av dem, både vad gäller vad de kommunicerar och i hur de deltar i samhällsdebatten.

Akademisk återvinning som ett sätt att bidra i samhället

Som redogjort för i artikelns första not, återvinner denna text en kortare essä riktad till översättare och översättningsintresserade som inte är forskare. Att skriva en ny text av essän har medfört en möjlighet att fördjupa och utveckla resonemangen samt tillföra nya exempel och perspektiv, inte minst vad gäller hur stora språkmodeller och generativ AI nu påverkar och hotar skönlitterär översättning så som det utövats under tusentals år, det vill säga som en aktivitet som utförs av kulturellt situerade mänskliga hjärnor och kroppar. Att målgruppen för den vetenskapliga artikeln är en annan än den ursprungliga essäns, föranleder dessutom en infallsvinkel som saknades i den tidigare versionen. I tillägg till den diskussion som förts i avsnitt sex (”Hur kan översättningsvetenskap göras mer samhällsrelevant?”), skulle den påfallande frånvaron av översättningsvetenskaplig forskning i samhällsdebatten kunna ha samband med hur skrivande är organiserat inom den akademiska världen, och hur olika typer av skrivande premieras när det gäller tilldelning av forskningstid, möjlighet att få universitetstjänster, externa forskningsmedel, samt befordran. Även om samverkan och undervisning är del av de flesta översättningsforskarens uppdrag, är det sällan den typen av aktiviteter som betraktas som mest meriterande vid bedömning av forskningsansökningar eller tillsättningar av tjänster. Det i sin tur föranleder reflektion över hur samverkan, undervisning och forskning liknar och skiljer sig åt, och om vi som är forskare och lärare skulle kunna få dessa aktiviteter att samspela ännu mer organiskt i vår vardag. Vad jag efterlyser är en högre grad av porositet mellan vetenskapligt skrivande, annat skrivande och undervisning. Utifrån Cronins (2017) teorier skulle det som sker inom vart och ett av dessa områden kunna ses som en typ av förnybar energi som återvinns in i de andra två, vilket i sin tur skulle kunna föranleda en spiralpåverkan på det första sammanhanget, som i sin tur rör sig vidare in i de andra. Innevarande artikel iscensätter en sådan cirkulär rörelse, en porositet där idéer och formuleringar förs från ett sammanhang som inte är vetenskapligt, in i ett sammanhang som granskas enligt vetenskapliga principer. Form såväl som innehåll förändras i och med varje förflyttning.

Professor i pedagogik Solveig Østrem (2025) har nyligen uttryckt liknande idéer till förmån för större porositet mellan vetenskapligt och annat skrivande. Angående att det skulle vara problematiskt att återanvända eget material i flera sammanhang skriver hon:

At begrepet ”selvplagiat” i det hele tatt er kommet inn i språket, inngår i det absurde. Gjenbruk av eget materiale er bare et problem hvis man legger til grunn at forskningsresultater er en vare som gir uttelling i form av penger eller publiseringspoeng. Hvis målet ikke er å produsere flest mulig forskningsresultater, men å bidra til en opplyst offentlighet, vil forskeren nødvendigvis måtte si omtrent det samme flere ganger, i ulike kontekster og til forskjellige målgrupper. (Østrem, 2025, sjätte stycket)

Østrem menar vidare att det sätt man räknat och belönat publikationspoäng i Norge (med hjälp av *tellekantene*) har gjort att kvalitet mätts genom sådant som går att räkna (det vill säga kvantitativt) och att det påverkat forskares sätt att tänka och skriva. Istället för att bidra till högre kvalitet i forskningen skulle det kunna ha bidragit till sämre kvalitet, eftersom ”Konvensjonene forskere forholder seg til, kan stå i veien for å skrive gode tekster” (Østrem, 2025, tredje stycket). Bland de konventioner Østrem nämner är IMRAD-mallen som hon menar lämpar sig dåligt för en del typer av humaniora och samhällsvetenskap. Hon menar att följa en mall går ut över skrivglädjen. Hon menar dessutom att det påverkar kvaliteten i forskningen negativt:

Kreativitet i forskerens skrivearbeid har ikke som formål å gjøre teksten morsom og underholdende for leseren. Det er alltid saken, og forskningsspørsmålet forskeren leter etter svar på, som avgjør hvordan skriveren bruker sin kreativitet, og hvordan dette kommer til syne i teksten. Det er ikke av hensyn til forskeren, men av hensyn til saken [...]. Jeg tror mange som forsker på saksfelt som omfatter menneskelige relasjoner, kan kjenne seg igjen i slike erfaringer. Vennskap, søskenrelasjoner eller barns lek, personalkonflikter eller trivsel på arbeidsplassen kan neppe beskrives på en presis og troverdig måte uten et språk som er tett på menneskers hverdagsliv. (Østrem, 2025, tionde stycket).

Østrem lyfter att en del forskning av samma orsaker behöver utföras på norska, snarare än på engelska. Hon menar att det är en nödvändighet att använda lokala språk om man ska kunna beskriva lokala kontexter som välfärdsordningar, politiska beslut och ramar. Detta handlar om kvalitet, men en annan typ av kvalitet än den internationell publicering är tänkt att garantera. Det är alltså inte bara för att norskan ska utvecklas som akademiskt språk som det är avgörande att skriva på norska utan för att forskare ska kunna redogöra för den verklighet som studeras med så stor konkretion som möjligt. Forskare behöver alltså återerövra akademisk frihet och kreativitet och skriva på sätt som gör att det vi skriver framstår som relevant även utanför disciplinen. Vi behöver göra det i fler sammanhang och på flera språk, däribland de skandinaviska. Detta skulle göra att forskningen också fick större potential att nå ut i samhällsdebatten.

Avslutande reflektion

I denna artikel har jag lyft fram flera fall av skönlitterära översättare och författare som deltar i debatter på sätt som egentligen inte är del av deras kärnverksamhet (att översätta och skriva litteratur). Medan ingen skandinavisk översättningsforskare har gjort något större avtryck i det offentliga rummet, har det inte varit svårt att hitta exempel på skönlitterära översättare som utifrån sin kunskap agerar i tal, skrift och handling, både som individer och som kollektiv. Innevarande artikel kan läsas som en argumenterande uppmaning till skandinaviska översättningsvetare att följa deras exempel och därmed utifrån sin breda kunskapsbas om språk, litteratur, samhälle, teknik och kultur skriva och tala om översättningsvetenskaplig forskning i fler sammanhang, på fler språk och att göra det på sätt som har potential att påverka samhällsförändringar och pågående debatter. Skönlitterära översättare och författare framstår som goda modeller för översättningsvetare att följa när det gäller att använda sin ämneskunskap, omvärldskunskap och observationsförmåga i samhällsdebatter om klimatkris, migration och generativ AI.

Möjliga förklaringar till varför inte fler översättningsforskare hittills har gjort några större avtryck i det offentliga rummet är komplexa. En orsak skulle kunna vara att det inom disciplinen, som den har formats sedan 1980-talet med deskriptiva översättningsstudier som tongivande teori och metod, har funnits en stark önskan om att uppnå objektiva beskrivningar, utan pekpinningar till översättare om hur de borde utföra sitt jobb. Denna del av deskriptiva översättningsstudiers programförklaring (Hermans, 1985; Toury, 1995/2012) har troligtvis påverkat många översättningsvetare att undvika att ge rekommendationer till praktiker. Att många valde bort att på det sättet försöka påverka det praktikfält som ligger översättningsvetenskapen närmast kan i sin tur ha medfört att det framstått som oöverstigligt – eller kanske till och med absurt – att föra fram forskningsbaserad kunskap i bredare samhällsdebatter.

Efter deskriptiva översättningsstudier kom teorier som fokuserade på översättare som individer och deras (o)synlighet att ta stor plats inom översättningsvetenskapen (jfr exempelvis Venuti, 1995). Att man inte fokuserade på det kollektiva (jfr resonemang om Cronin, 2017, i avsnitt tre), skulle kunna vara ytterligare en viktig orsak till bristande samhällsengagemang bland översättningsvetare. Inom översättningsfältet sker det dock sedan ett tiotal år stora förändringar. Internationellt finns det översättningsforskare som tar tydlig etisk ställning. Deane-Cox (2017) menar exempelvis att det behöver vara möjligt att lyfta problem med översättningar som inte håller god kvalitet (som till exempel faktafel). Deane-Cox (2017) undersöker hur lägersvittnesmål från andra världskriget översatts och flaggar för risken att de felaktigheter hon hittat i översättningar när det gäller exempelvis antalet döda i specifika fång- och koncentrationsläger skulle kunna användas av historierevisionister för att hävda att antalet döda under andra världskriget inte alls var så högt som den offentliga historieskrivningen gör gällande. Det är svårt att inte hålla med henne.

Ytterligare en möjlig förklaring till varför översättningsforskare inte i högre grad är del av bredare samhällsdebatter skulle kunna vara kopplad till forskares höga grad av specialisering. De flesta forskare är väl medvetna om hur smalt just deras specialområde är, och att kunskap ständigt är i förändring. Det kan då framstå som riskabelt såväl som förmätet att ge sig in i debatter om teman som ligger utanför ens egentliga forskningsexpertis. Forskare är generellt ödmjuka inför det faktum att de egna kunskaperna om världen, inklusive nya rön inom den egna disciplinen är begränsade. Ödmjukhet är en viktig hållning, men samtidigt är det viktigt att den inte blir så dominerande att den bakbinder forskare från att gå in i en dialog med det omgivande samhället om viktiga resultat och insikter.

Forskare besitter dessutom en hög grad av generell expertis som är överförbar till andra områden. För översättningsforskare kan det exempelvis röra sig om att man är bra på att upptäcka och visa på maktstrategier i olika typer av språkbruk, förstår relativt mycket om tvåspråkighet, modersmålsundervisning, läsfärdighet, och hur en sund statistisk analys ser ut. De flesta sådana kunskaper har forskare just för att de är forskare och de är till stor användning när det gäller att förstå förändringsprocesser i samhället. Eftersom vi har de kunskaperna skulle vi kunna bidra mer även med sådant som inte ligger inom ramarna för vårt forskningsområde i snäv mening. Som Cronin (2017) poängterar med sitt von Humboldt-exempel om den klimatskeptiska översättaren, har även översättningsforskare en skyldighet att agera. Humboldt-exemplet är överförbart på andra områden, exempelvis framtagandet av stora språkmodeller och generativ AI. Lingvister, översättare och översättningsforskare har bidragit till hur stora språkmodeller och generativ AI har uppstått och utvecklats. Därmed bör även översättningsforskare vara bland dem som kritiskt granskar verktygen, inklusive deras potentiella risker.

Orsakerna till varför så få översättningsvetare deltar i offentlig debatt kan även vara kopplat till hur det vi publicerar premieras inomvetenskapligt. Parallella publiceringar av liknande resonemang i vetenskapliga och andra sammanhang premieras inte, utan riskerar

tvärtom att klassas som självplagiat. Det ska det förstås göra om samma resultat publiceras som originalresultat i mer än ett sammanhang. Men att sprida sina resultat och resonemang bredare i publikationer som inte är vetenskapliga är något annat. Det skulle kunna finnas en högre grad av porositet mellan vetenskaplig och annan publicering, ett flyt mellan sammanhang som går i flera riktningar. Det handlar inte bara om att sprida resultat utanför forskarvärlden, utan om en bredare förankring av de idéer som utforskas. Det kräver samspel med vad som pågår i omgivningen. En cirkulär återvinning, om man så vill, i vilken man tar fasta på den förnybara energi som finns inneboende i texter och forskningsresultat.

Referenser

- Amadou, C. (2018, 19 mars). Den kompliserade Odyssevs. Emily Wilson visar fram sider ved Odysseen som er gått tapt i tidigare översättelser. *Klassekampen*, s. 10–11.
- Alvstad, C. (2021). Literary Translator Ethics. I K. Koskinen & N. K. Pokorn (Red.), *Routledge Handbook of Translation and Ethics* (s. 180-194). Routledge.
- Alvstad, C. (2020). Översättningsvetenskapens värde i samhället. *Mellom* (2), 146-160.
- Alvstad, C. (2019). The Proliferating Paths of Jorge Luis Borges' Work in Translation and the Resistance to an Innovative Trait I S. Bassnett (Red.), *Translation and World Literature* (s. 144-158). Routledge.
- Alvstad, C. (2014). The Translation Pact. *Language and Literature*, 23, 270-284.
<https://doi.org/10.1177/0963947014536505>
- Alvstad, C. (2009). Förhållningssätt till översättningar i den akademiska undervisningen. I C. Ekholm & S. Thorson (Red.), *Främlingskap och främmandegöring: Förhållningssätt till skönlitteratur i universitetsundervisningen* (s. 261-318). Daidalos.
- Arvidsson, A. (2024, 27 augusti). Jag städar åt AI:n för en tredjedel av lönen. Förlaget är fullt medvetna om hur uselt verktyget är. *Aftonbladet*.
<https://www.aftonbladet.se/kultur/a/qP6oOo/anna-arvidsdotter-om-att-oversatta-genom-ai>
- Assab, N. A. (2017). Queering Narratives and Narrating Queer: Colonial Queer Subjects in the Arab world". I B. J. Epstein & R. Gillet (Red.), *Queer in Translation* (s. 25–36). Routledge.
- Baker, M. (2006). *Translation and Conflict. A Narrative Account*. Routledge.
- Bassnett, S. ([1980] 2002). *Translation Studies*. 3.utg. Routledge.
- Batchelor, K. (2018). Sunjata in English: Paratexts, Authorship, and the Postcolonial Exotic. I J. Boase-Beier, L. Fisher & H. Furukawa (Red.), *The Palgrave Handbook of Literary Translation* (s. 409-426). Springer International.
- Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A. & Shmitchell, S. (2021). On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big? I *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT '21)* (s. 610-623). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>
- Berglund Barklem, C., Svartström, J., Andersson, M., Pirttimaa Rosén, E., Sule, F., Jonsson, L. & Andersson, T. (2024, 17 juli). Därför skal inte AI översätta böcker. *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/733pRw/ai-oversatta-bocker-utarmar-spraket-skriver-oversattare>
- Bergstrom, C. T. & West, J. D. (2020). *Calling Bullshit: The Art of Skepticism in a Data-Driven World*. Random House.
- CEATL (European Council of Literary Translators' Association). ([2023] 2024). Statement on Artificial Intelligence/EWC Handout on AI/Erklæring om generativ kunstig intelligens. <https://www.ceatl.eu/wp-content/uploads/2024/06/CEATL-AI-statement-Norwegian.pdf>

- Chesterman, A. (2019). Post Errorrem. *Perspectives*, 27(5), 664-674.
<https://doi.org/10.1080/0907676X.2018.1450884>
- Chesterman, A. (2001). Proposal for a Hieronymic Oath. *The Translator*, 7(2), 139-154.
<https://doi.org/10.1080/13556509.2001.10799097>
- Chesterman A. & Wagner. E. 2002. *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface*. Routledge.
- Cheyfitz, E. (1991). *The Poetics of Imperialism: Translation and Colonization from The Tempest to Tarzan*. Oxford University Press.
- Cronin, M. (2017). *Eco-Translation: Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene*. Routledge.
- De Andrades, O. (1928). *Manifesto Antropófago*.
https://en.wikipedia.org/wiki/Manifesto_Antrop%C3%B3fago#/media/File:O_Manifesto_Antrop%C3%B3fago.png
- Dahl, A. (2024, 9 mars). Underkastelse och Extremsport. Att tjäna som översättare kräver att man använder sitt eget huvud, sin egen språkliga kompetens, tar eget ansvar. *Vagant*.
<https://www.vagant.no/en-oversattares-arbete-i-det-gula-trahuset/>
- Dam, H. V., & Zethsen, K. K. (2024). Professionals' Views on the Concepts of Translation: the Challenge of Categorization. *The Translator*, 30(3), 388-406.
<https://doi.org/10.1080/13556509.2024.2320953>
- Deane-Cox, S. (2017). Remembering, Witnessing and Translation: Female Experiences of the Nazi Camps. *Translation: A Transdisciplinary Journal*, 6, 91-130.
- Epstein, L. (Programledare). (2025, 23 mars). Håll hjärnan i form när AI lockar med genvägar [Poddavsnitt]. I *I hjärnan på Louise Epstein*. Sveriges Radio.
<https://www.sverigesradio.se/avsnitt/hall-hjarnan-i-trim-nar-ai-lockar-med-genvagar>
- von Flotow, L. (1997). *Translation and Gender: Translating in the 'Era of Feminism'*. St. Jerome.
- Fridtun, K. (2018, 23 september). Stundom er det lett å sjå at Håvamål er omsett av menn. *Morgenbladet*. <https://www.morgenbladet.no/ideer/stundom-er-det-lett-a-sja-at-havamal-er-omsett-av-menn-skriv-kristin-fridtun/8911596>
- Garnemark, R. (2013). *Ingmar Bergman y el franquismo: Reescrituras ideológicas y posibilismo en el contexto de la Apertura (1960–1967)* [Doktorsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Greenall, A. K. (2018). The discursive (re-)construction of translational ethics. *Perspectives*, 27(5), 648-663. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2018.1521453>
- Greenall, A. K., Alvstad, C., Jansen, H., & Taivalkoski-Shilov, K. (2019). Introduction: voice, ethics and translation. *Perspectives*, 27(5), 639–647.
<https://doi.org/10.1080/0907676X.2019.1631862>
- Hermans, T. (Red.). (1985). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Croom Helm.
- Katan, D. (2009). Translation Theory and Professional Practice: A Global Survey of the Great Divide. *HERMES – Journal of Language and Communication in Business*, 22 (42), 111-153. <https://doi.org/10.7146/hjlc.v22i42.96849>
- Klimaaksjon. (u.å). <https://forfatternesklimaaksjon.no>
- Kongeriket Norges Grunnlov. (1814). E. Menneskerettigheter § 112.
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17/KAPITTEL_5#KAPITTEL_5
- Koskinen, K. (2020). *Translation and Affect. Essays on Sticky Affects and Translational Affective Labour*. John Benjamins.
- Koskinen, K. (2010). What Matters to Translation Studies? On the Role of Public Translation Studies. I D. Gile, G. Hansen & N. K. Pokorn (Red.), *Why Translation Studies Matters* (s. 15–28). John Benjamins.

- Koskinen, K. (2000). *Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation* [Doktorsavhandling]. Tampere University Press.
- Lambert, J. & Van Gorp, H. ([1985] 2014). On Describing Translations. I T. Hermans (Red.), *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (s. 42–62). Croom Helm. Nyutg. i Routledge Revivals 2014.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice-Hall International.
- Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Brill.
- Niranjana, T. (1992). *Siting translation: History, Post-structuralism, and the Colonial Context*. University of California Press.
- NORLA. (2023, 31 mars). *Norla satser på ukrainsk litteratur*. <https://norla.no/nb/aktuelt/norla/satser-pa-ukrainsk-litteratur>
- Norsk oversetterforening. (2020, 19 augusti). *Støtte for ytringsfrihet og demokrati i Hviterussland*. <https://oversetterforeningen.no/opprop-til-stotte-for-ytringsfrihet-og-demokrati-i-hviterussland/>
- Pym, A. (2012). *On Translator Ethics. Principles for mediation between cultures*. John Benjamins.
- Quintano, K. (2015). Dak li l-lejl ihallik tghid – Når vi har sagt god natt – en reise fra Malta til Norge gjennom oversatt litteratur. *Mellom* (2), 102-107.
- Ramchand, G. (2024, 22 oktober). LLMs, Generative Grammar, and Why we need Theory more than Ever. *Gillian Ramchand Blog*. <https://gillianramchand.blog/2024/10/22/llms-generative-grammar-and-why-we-need-theory-more-than-ever/>
- Refsdal, E. (2016). *When 'a Girl' Becomes 'an Attractive Little Number': Stereotyped Representations of Latin America in Literary Translation and Reception in 1960s Norway* [Doktorsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Rød-Larsen, H. (2024, 5 oktober). Stillstand og forvandling. Sally Rooneys litterære uandektighet er motgift mot kunstig intelligens. *Klassekampen*. <https://klassekampen.no/artikkel/2024-10-05/stillstand-og-forvandling>
- Sakai, N. (2009). How do we Count a Language? Translation and Discontinuity. *Translation Studies*, 2(1), 71-88, <https://doi.org/10.1080/14781700802496266>
- Simon, S. (1996). *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission*. Routledge.
- Skogmo, S. F. (2020). Litteraturen og verden. *Mellom*, (1), 131-133.
- Solberg, I. H. (2020). Utelating og forkorting i litterære omsettingar. *Mellom*, (1), 108–114.
- Solberg, I. H. (2019) Å avkolonisere akademia. Tonje Vold presenterer inspirerende litteraturvitskapleg forskning – dessverre utan blick for korleis omsetting påverkar linsa. Dessutan skjemmast boka av slett redaksjonelt arbeid. *Bokvennen Litterær Avis*, 19–20, 38–39.
- Solberg, I. H. (2018). *Feminism in Translation: The Multiple Translatorship of Simone de Beauvoir's Le deuxième sexe in Norway* [Doktorsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Steenberg, N. (2024, 27 augusti). Åndsarbeid er truet. *Bok 365*. https://bok365.no/artikkel/andsarbeid-er-truet/?fbclid=IwY2xjawE7TTNleHRuA2FlbQIxMQABHYsEg1QJ_H15Nv4SK-Urmm7X6YizDLkN6XHYYU81zO48kJU2bA55YLN0XA_aem_uVRpXWQyYsSuUrV_DOKIT5Q
- Sturge, K. (2007). *Representing Others: Translation, Ethnography and the Museum*. St. Jerome.

- Sörhag, E. & Öhman, S. (2025, 6 mars). AI-översatt ungdomsbok kritiserar av översättare: "En katastrof." *Svensk Bokhandel*. <https://www.svb.se/fordjupning/ai-oversatt-ungdomsbok-kritiserar-av-oversattare-en-katastrof/4339609>
- Toury, G. ([1995] 2012). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Rev. utg. 2012. John Benjamins.
- Vandaele, J. (2024). *Translation and Big Details: Part-Whole Thinking as Practice and Theory*. Routledge.
- Venuti, L. (2013). *Translation Changes Everything*. Routledge.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge.
- Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. L. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Didier.
- Washbourne, K. (2018). Ethics. I B. Van Wyke & K. Washbourne (Red.), *The Routledge Handbook of Literary Translation* (399-418). Routledge.
- Wilson, E. (2018). Has The Odyssey Been Mistranslated? [Video]. Channel 4 News. <https://www.facebook.com/Channel4News/videos/10155921412616939/>
- Østrem, S. (2025, 20 mars). Friheten etter tellekantene. *Forskerforum*. <https://www.forskerforum.no/friheten-etter-tellekantene/>